

а також ті, що орендовані). Варто зазначити, що не всяка роздрібненість землі є проблемою. В окремих випадках вона відіграє й позитивну роль, забезпечуючи землевласникам-фермерам різноманітність ґрунтів і, як наслідок, різні умови вирощування культур, особливо в гірських районах. Неможливо й навіть небажано повністю усувати земельну роздрібненість.

Проте проблему фрагментації земель як наслідок успадкування необхідно вирішувати. Питання про способи успадкування землі після смерті власника має дуже важливе значення для вирішення проблем, пов'язаних з фрагментацією, роздрібненістю й консолідацією земель.

У деяких країнах введено обмеження на число спадкоємців, що мають право успадковувати землю, але ці обмеження рідко виявляються ефективними, оскільки люди завжди знаходять способи обійти його. Проте існують механізми, що спрощують передачу спадщини одному спадкоємцеві. Наприклад, в окремих частинах Німеччини фермер може сам приймати рішення щодо того, чи буде ферма передаватися одному спадкоємцеві, або ж – відповідно до загальних положень про спадкування. Держава забезпечує механізм передачі спадщини одному спадкоємцеві, але рішення про його використання приймає фермер [7].

В Україні законодавчо не врегульовані питання отримання права власності на землі сільськогосподарського призначення шляхом їх успадкування. Значна кількість осіб, що одержали державні акти на право власності на землю, – це люди похилого віку. Багато селян, які одержали державні акти на право власності на землю, взагалі не мають спадкоємців. Існуюча система землеволодіння виникла здебільшого завдяки застосуванню принципів законності й соціальної справедливості в ході земельної реформи, яка призвела до того, що земля була розділена на велику кількість окремих земельних наділів.

Тому ураховуючи такі негативні фактори земельної реформи, як фрагментація та роздрібненість земель, потрібно і доцільно запобігати цим процесам здійсненням необхідних заходів та забезпеченням правових норм. Адже через законні обмеження держава може гарантувати критичну величину земельної ділянки, яка не підлягає поділу. Крім того, у разі купівлі-продажу земель сільськогосподарського призначення (за наявності ринку земель) завдяки юридично пріоритетному праву (переважне право), активні фермери могли б збільшувати й об'єднувати свої землеволодіння. Рівень фрагментації в Україні за областями різний. Тому його регіональну диференціацію слід ураховувати під час реалізації програм консолідації земель.

Висновки. Ураховуючи наведені вище проблеми щодо неефективності використання та охорони земель, наука стоїть перед необхідністю додаткових досліджень та формування положень щодо вдосконалення системи землекористування, оптимізації обсягів і розміщення земельних ділянок, укрупнення землекористувань через консолідацію земель.

Вирішення вказаної проблеми необхідне для підвищення продуктивності й товарності сільського господарства, ефективного використання робочої сили, техніки, упровадження прогресивних технологій, збільшення доходів і подолання бідності в сільській місцевості.

Література

1. Богіра М.С. Землепорядне проектування: теоретичні основи і територіальний землеустрій : навч. посібн. / М.С. Богіра, В.І. Ярмолюк / за ред. канд. екон. наук М.С. Богіри. – Львів : Вид-во Львівського НАУ, 2010. – 334 с.
2. Дехтяренко Ю.Ф. Методичні основи грошової оцінки земель в Україні / Ю.Ф. Дехтяренко, М.Г. Лихогруд, Ю.М. Манцевич, Ю.М. Палеха. – К. : Вид-во ПРОФІ, 2007. – 620 с.
3. Словник іншомовних слів. [Електронний ресурс]. – Доступний з <http://www.slovoportal.org.ua/36/53410/249484.html>.
4. Соловій І.П. Інституціональний вимір економіки землекористування: генеза наукової теорії / І.П. Соловій, В.О. Мандрик // Наукові праці ДонНТУ. – Сер.: Економічна. – 2006. – Вип. 103-4. – С. 38-43.
5. Третьак А.М. Теоретичні основи землеустрою / А.М. Третьак. – К. : Вид-во ІЗУ УААН, 2002. – 152 с.
6. Шашула Л.О. Вибір та обґрунтування комплексу організаційно-економічних заходів екологізації землекористування / Л.О. Шашула // Вісник Національного університету водного господарства та природокористування. – Сер.: Економіка. – 2008. – Ч. 3, вип. 4(44). – С. 195-206.
7. Land administration in the unece region: Development trends and main principles // United nations, economic commission for Europe. – Geneva. – 2005. – 112 p.
8. The Design of Land Consolidation Pilot Projects in Central and Eastern Europe. – Roma : FAO, 2003. – 65 p.

Ткачук Л.В. Пространственный фактор рационального землепользования

Исследовано влияние пространственного фактора на организацию рационального землепользования. Важная роль отведена пространственному фактору в устройстве территории землепользования. Обосновано значение понятий фрагментация и раздробленность земель.

Ключевые слова: пространственный фактор, землепользование, фрагментация земель, раздробленность земель.

Tkachuk L.V. Spatial factor of rational land-tenure

Influence of spatial factor of organization of rational land-tenure was investigated. An important role of the spatial factor of organization of territory of land-tenure was taken. The value of terms, such as land fragmentation and breaking up of land was grounded.

Keywords: spatial factor, land-tenure, land fragmentation, breaking up of land.

УДК 630*15:639.12:502(477.42)

Доц. О.Л. Кратюк, канд. біол. наук –

Житомирський національний агроекологічний університет

ЕКОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ЗИМОВИХ СТАЦІЙ ПЕРЕБУВАННЯ ГЛУЩЦЯ (*TETRAO UROGALLUS* L.) В УМОВАХ ЦЕНТРАЛЬНОГО ПОЛІССЯ

Проведено детальний аналіз зимових стацій перебування глушця в умовах Центрального Полісся. Проаналізовано 212 зустрічей з птахами. З'ясовано вплив екологічних чинників на розташування птахів. Для лінійних об'єктів індекс різноманіття *D1* становить 1,6(25). Середнє значення індексу мозаїчності *I* для зимових стацій дорівнює 10(25). У зимовий період птахи уникають відкритих місць та узлісь.

Ключові слова: глушець, *Tetrao urogallus*, стація, зимове розташування, екологічні чинники.

Вступ. Зима для багатьох видів птахів Полісся є критичним періодом. Брак кормів, несприятливі метеорологічні умови, обмеженість необхідних стацій ведуть до елімінації значної частини популяції. Глушець, який досить

легко витримує низькі температури, має практично необмежену зимову кормову базу (хвоя сосни), сильно потерпає взимку на південній межі ареалу від банальної нестачі гастролітів чи обмеженої площі придатних для зимівлі стацій (стиглих та перестиглих різновікових соснових насаджень). У цьому випадку великого значення набуває вивчення екологічних властивостей лісових насаджень, які можуть поліпшити привабливість стацій для глушця у зимовий період. Це, зокрема, мозаїчність угідь, довжина лісових доріг і просік, наявність боліт різного типу тощо. Вивченню впливу таких чинників на біотопічний розподіл птахів у центральних частинах ареалу не приділяли достатньо уваги, а в межах маргінальних популяцій Полісся України досліджень не проводили взагалі [1, 2, 4].

Матеріали та методика дослідження. Матеріал щодо зимового поширення глушця в умовах Центрального Полісся збирали на території Поліського природного заповідника, ДП "Словечанське ЛГ", ДП "Олевське ЛГ", ДП "Лугинське ЛГ", ДП "Словечанське ЛГ АПК", ДП "Лугинське ЛГ АПК". Загальна кількість тимчасових пробних площ, описаних нами у зимовий період, становить 212. Вивчення стацій глушця у зимовий період проводили за слідами життєдіяльності (поїди, сліди, екскременти), а також безпосереднім візуальним спостереженням за птахами.

Проводили опис не лише ділянки зустрічі з птахом, а й території навколо неї площею 25 га у вигляді квадрата 500×500 м. Таку ділянку ми вважали тимчасовою пробною площею (ТПП). За таксаційними матеріалами проводили як опис виділу, у якому виявлений птах, так і двох прилеглих за такими показниками: склад деревостану, вік, бонітет, повнота, висота, тип лісорослинних умов, ярусність, наявність, густина та склад підросту й підліску тощо. У межах квадрата визначали площу рідколій, зрубів, незімкнутих лісових культур (НЛК), боліт (лісових і відкритих), заболочених ділянок, сільськогосподарських угідь, полів, лук, ягідників загалом та чорничників, брусничників, журавлиників окремо. До цих об'єктів визначали найближчу відстань, а також відстань до лісових доріг, протипожежних розривів, мінералізованих смуг, кварталних просік, узлісь. Окремо вимірювали довжину усіх лінійних об'єктів у межах квадрата [3]. Індекс різноманіття визначали за Patton [5], ступінь мозаїчності угідь – за Baxter and Wolfe [6].

Результати дослідження. На підставі проведених досліджень встановлено, що середня відстань до лінійних об'єктів (лісових доріг, протипожежних розривів, мінералізованих смуг, кварталних просік тощо) становить $88,8^{±6,6}$ м ($n = 212$) за максимальної – близько 500 м. Безпосередньо на лінійні об'єкти припадає чверть реєстрацій – 54 (25,5 %) зустрічі. Близько 46,7 % зустрічей зафіксовано до 100 м від лінійних об'єктів (рис. 1).

Довжина лінійних об'єктів істотно змінюється. У межах ТПП максимум дорівнював $2300 \text{ м} \cdot (25 \text{ га})^{-1}$, середня – $837,1^{±33,1} \text{ м} \cdot (25 \text{ га})^{-1}$ ($n = 212$). Для лінійних об'єктів індекс різноманіття DI становить 1,6(25), за мінімального показника 1,13(25) та максимального – 2,43(25). У більшості випадків взимку птахи тримаються на відстані до 250 м від узлісь. Кількість зустрічей тут становить 133 (62,7 %). Безпосередньо на узліссі птахів спостерігали у безсніжний період, де вони харчувалися на журавлиниках 19 (9,0 %) разів. Се-

редня відстань до узлісь становить $239,6^{±17,9}$ м ($n = 212$) за максимальної – близько 2000 м.

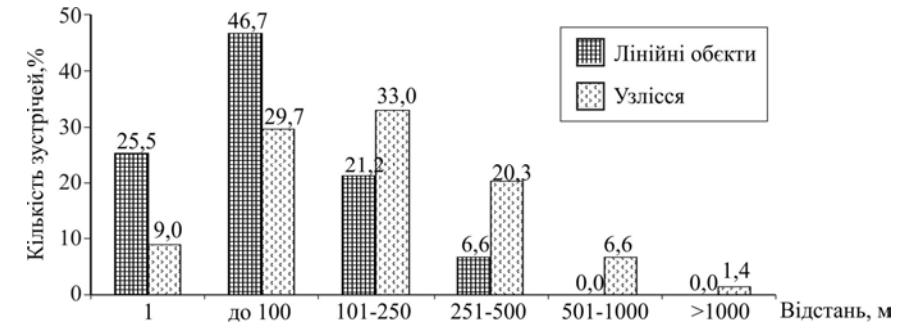

Рис. 1. Залежність між кількістю зустрічей та відстанню до узлісь і лінійних об'єктів у зимовий період.

Довжина узлісь змінюється до $3250 \text{ м} \cdot (25 \text{ га})^{-1}$. Середня довжина становить $549,9^{±41,6} \text{ м} \cdot (25 \text{ га})^{-1}$ ($n = 212$). Показник DI для узлісь дорівнює 1,44(25) (lim 1,13-2,96). З урахуванням усіх лінійних об'єктів, включаючи й узлісь, коефіцієнт DI становитиме 1,91(25) (lim 1,13-3,64). Середнє значення індексу мозаїчності I для зимових стацій птаха дорівнює 10(25). Цей показник змінюється від 1(25) до 19(25). Переважають території з індексом $I = 6-10(25)$ та 11-15(25), відповідно 97 (45,8 %) і 79 (37,3 %) ТПП. Птахи зазвичай тримаються стацій із середнім ступенем мозаїчності угідь (рис. 2).

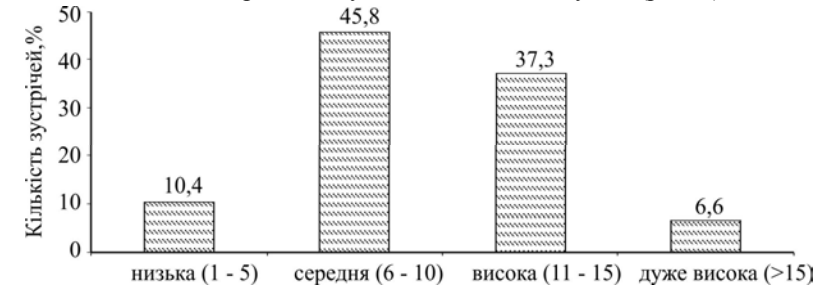

Рис. 2. Залежність між мозаїчність угідь та кількістю зустрічей з птахами у зимовий період

Прилеглі виділи до ділянок зустрічей з птахами та слідами їх життєдіяльності розташовувалися на незначних віддалях. Так, на віддалі до 10 м знаходиться 26,9 % виділів, на віддалі 11-30 м – 23,6 %, на віддалі 31-60-32,5 %. Загалом сусідні виділи майже завжди (95,8 %) знаходяться на віддалі до 100 м від місць перебування птахів. Середня відстань до найближчого виділу становить $41,1^{±2,5}$ м ($n = 212$). Неповдалі зимових стацій невеликий відсоток становлять відкриті болота (4,7 %).

Середня відстань від ділянок, на яких реєстрували птахів до лісових боліт та заболочених ділянок становить $422,2^{±29,6}$ м ($n = 212$), а до відкритих – $476,0^{±26,7}$ м ($n = 212$), при цьому відстані змінюються до 2000 м. Між відстанями до лісових та відкритих боліт не встановлено достовірної різниці ($F_{\text{факт}} =$

$1,82 < F_{0,95}(1; 423) = 3,86$). У зимовий період птахи намагаються триматися все ж таки неподалік лісових боліт і заболочених ділянок (рис. 3). Безпосередньо на лісових болотах птахів фіксували 15 (7,1 %) разів. Таку тенденцію можна пояснити наявністю лісових відкритих боліт по периметру. Середня площа лісових боліт та заболочених ділянок становить $1,6^{\pm 0,2}$ га·(25 га)⁻¹ ($n = 212$).

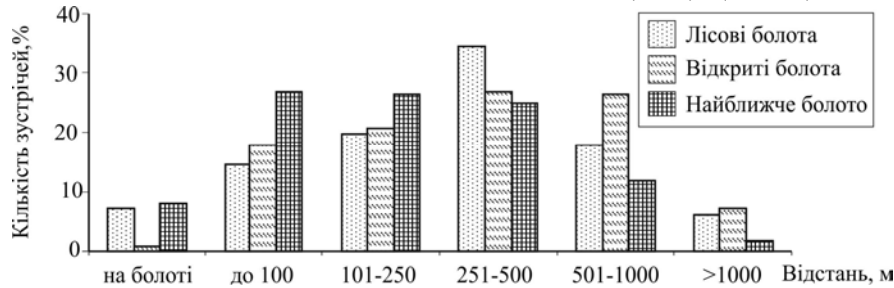

Рис. 3. Залежність між кількістю зустрічей з глушцем та відстанню до боліт у зимовий період

Площа лісових боліт на ТПП здебільшого змінюється в межах від 1,1 до 5,0 га·(25 га)⁻¹. Саме такі площі лісових боліт переважають на 49 (23,1 %) ТПП. Площа лісових боліт на 12 (5,7 %) ТПП становить від 5,1 до 10,0 га·(25 га)⁻¹, а на 13 (6,1 %) ТПП – до 1 га·(25 га)⁻¹. Середня площа відкритих боліт становить $0,8^{\pm 0,1}$ га·(25 га)⁻¹ ($n = 212$). У межах 39 (18,4 %) ТПП площа відкритих боліт змінюється від 1,1 га·(25 га)⁻¹ до 5 га·(25 га)⁻¹. Дещо більша кількість ТПП з площею боліт до 1 га·(25 га)⁻¹. Вона дорівнює 26 (12,3 %). Лише на території 8 (3,7 %) ТПП площа відкритих боліт – більша ніж 5 га·(25 га)⁻¹. Беручи до уваги площу лісових і відкритих боліт, вираховували їх середні показники. Вона становить 2,4 га·(25 га)⁻¹. Болотні масиви ми не виявили на 93 (43,9 %) ТПП. Інші відкриті ділянки представлені НЛК, зрубам, полями, луками. Їх середня площа становить $0,8^{\pm 0,1}$ га·(25 га)⁻¹ ($n = 212$).

Рис. 4. Видова і територіальна структура ягідників у зимових стаціях глушця.

В окремі роки, за умови малосніжних зим, птахи споживають ягоди журавлини, зелені пагони чорниці, які у раціоні птахів відіграють другорядну роль. Тому у зимовий період на місці 146 (68,9 %) зустрічей з птахами ягідники відсутні (рис. 4). Зокрема чорничники виявлено на місці 42 (19,8 %) зус-

трічей, а журавлиники – на місці 7 (3,3 %), що пояснюється таксаційними особливостями насаджень (ТЛУ, віком, повнотою тощо). У середньому відстань до ягідника становить $84,1^{\pm 6,5}$ м ($n = 212$), а до чорничників – $121,4^{\pm 7,3}$ м ($n = 212$). Середня площа ягідників становить $7,4^{\pm 0,4}$ га·(25 га)⁻¹ ($n = 212$), зокрема чорничників – $4,8^{\pm 0,3}$ га·(25 га)⁻¹ ($n = 212$), брусничників – $2,3^{\pm 0,2}$ га/25 га ($n = 212$), журавлиників – $1,0^{\pm 0,2}$ га·(25 га)⁻¹ ($n = 212$).

Висновки. Як уже зазначено, малосприятливі умови місць проживання глушця у зимовий період можуть покращуватися за рахунок густої мережі лінійних об'єктів, зокрема лісових доріг, кварталних просік, протипожежних розривів, а іноді й мінералізованих смуг у межах різних насаджень. Для лінійних об'єктів індекс різноманіття DI становить 1,6(25). Середнє значення індексу мозаїчності I для зимових стацій птаха дорівнює 10(25). У зимовий період птахи уникають відкритих місць та узлісь. Зимові стації у більшості випадків охоплюють кілька екотонів сусідніх виділів. Ягідники у зимовий період відіграють малопомітну роль для життєдіяльності птахів, особливо у роки з високим сніговим покривом.

Література

1. Борщевский В.Г. Сезонные предпочтения биотопов обыкновенным глухарем / В.Г. Борщевский // Всеозное совещание по проблеме кадастра и учёта животного мира : тезисы докл. – Уфа, 1989. – Ч. 2. – С. 338-340.
2. Киселёв Ю.Н. Факторы, определяющие динамику численности тетеревиных птиц / Ю.Н. Киселёв // Научные основы охраны и рационального использования птиц : труды Окского государственного заповедника. – М. : Изд-во "Лионокс", 1978. – Вып. 14. – С. 50-122.
3. Кратюк О.Л. До методики вивчення стаціонального розташування глушця / О.Л. Кратюк // Потенціал і проблеми мисливського господарства України : І всеукраїнська мисливсько-господарська наук.-практ. конф. студентів та аспірантів, Львів, 6-9 вересня 2006 р. : матер. доп. – Львів : Вид-во СПОЛОМ, 2006. – С. 73-78.
4. Потапов Р.Л. Отряд курообразные (Galliformes). Семейство тетеревиные (Tetraonidae) / Р.Л. Потапов. – Л. : Изд-во "Наука", 1985. – 638 с. – (Сер.: Фауна СССР; н. с., № 133 : птицы ; т. III; вып. 1; ч. 2).
5. Patton D.R. A diversity index for quantifying habitat "edge" / D.R. Patton // Wildlife Soc. Bull. – 1975. – Vol. 3, № 4. – P. 171-173.
6. Taylor M.W. A comparison of three edge indexes / M.W. Taylor // Wildlife Soc. Bull. – 1975. – Vol. 5. – P. 192-193.

Кратюк А.Л. Экологическая характеристика зимних стаций пребывания глухаря (*Tetrao Urogallus L.*) в условиях Центрального Полесья

Проведен детальний аналіз зимних стацій перебування глухаря в умовах Центрального Полесья. Проаналізовано 212 встреч с птицами. Выявлено влияние экологических факторов на размещение птиц. Для линейных объектов индекс разнообразия DI составляет 1,6(25). Среднее значение индекса мозаичности I для зимних стаций равно 10(25). В зимний период птицы избегают открытых биотопов и опушек.

Ключевые слова: глухарь, *Tetrao urogallus*, стация, зимнее распределение, экологические факторы.

Kratyuk O.L. Ecological characteristics of the winter placing of capercaillie (*Tetrao urogallus L.*) at the territory of the Central Polissya

A detailed analysis of the winter placing of Capercaillie was made in Central Polissya. It was analyzed 212 meetings with birds. Dependence between separate of ecological factors and winter placing was developed. For linear object diversity code DI is 1,6 (25). Average Index of Mosaic I for winter landline equals 10 (25). In winter, birds avoid public places and edges.

Keywords: Capercaillie, *Tetrao urogallus*, biotop, winter placing, ecological factors.